

Strajki, manifestacje i starcia uliczne w PRL i bloku wschodnim

**pod redakcją
Jakuba Kufla i Konrada Knocha**

Gdańsk 2022

SPIS TREŚCI

7 Wstęp

Część I. Strajki, manifestacje i starcia uliczne w Europie Środkowej i Wschodniej w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych

- 13** Krzysztof Lesiakowski
Zapomniani liderzy łódzkich strajków robotniczych w latach 1945–1971. Wybrane portrety
- 39** Mariusz W. Majewski
Spółceństwo wobec Narodowej Pożyczki Rozwoju Sił Polski (1951–1953)
- 57** Paweł Sasanka
Strajki, manifestacje i zajścia uliczne w Polsce w latach 1956–1957 – ujęcie syntetyczne
- 91** Krzysztof Filip
Środowisko robotnicze Wybrzeża Gdańskiego w latach 1956–1957
- 131** Aleksandra Sylburska
Revolucja węgierska 1956 roku. Obraz wydarzeń w łódzkiej prasie i ich recepcja

Część II. Rewolta grudniowa

- 153** Przemysław Ruchlewski
Reakcje Komitetu Zakładowego PZPR Stoczni Gdańskiej im. Lenina na rewoltę grudniową 1970 roku
- 195** Filip Gańczak
Konsulat Generalny NRD w Gdańsku wobec rewolty grudniowej 1970 roku
- 215** Łukasz Jasiński
Grudzień 1970 z perspektywy NRD. Reakcje służb, propagandy i społeczeństwa
- 235** Michał Siedziako
Znaczenie pamięci Grudnia '70 / Stycznia '71 dla strajków Sierpnia '80 na Wybrzeżu
- 261** Piotr Brzeziński
Sprawa Grudnia '70 – najdłuższy proces III RP

Część III. Praktyki protestu w dekadzie Gierka

- 287 Marcin Zaremba
Praktyki protestu w Polsce Gierka. Przyczynek do genezy rewolucji Solidarności
- 329 Piotr Koprowski
Kryzysy społeczno-polityczne w Polsce Ludowej jako rezultat błędów kierownictwa partyjno-państwowego (do schyłku lat siedemdziesiątych XX w.)

Część IV. Strajki z Sierpnia '80 i lat osiemdziesiątych

- 347 Barbara Kosk
Wpływ świadomości zagrożenia interwencją zbrojną na emocje i uczucia podczas strajku Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 roku
- 365 Milena Śliwińska
„To, co się dzieje, miało początek w historycznych wydarzeniach sierpniowych” – Sierpień '80 i jego echa w niepublikowanym *Dzienniku* Artura Hutnikiewicza
- 383 Jakub Kufel
Strajki studenckie na UMK w Toruniu w okresie szesnastu wolnych miesięcy oraz reakcje SB i MO na działania środowiska studenckiego
- 411 Arkadiusz Bilecki
Nie ma *Godności* bez Solidarności. Propagandowy obraz strajku w filmie *Godność* Romana Wionczka
- 439 Sylwia Szarejko
Sierpień '80 i jego konsekwencje a działania pomocowe włoskiej Polonii. *Casus* Ogniska Polskiego w Turynie

Część V. Pokojowe protesty a upadek komunizmu w Europie Wschodniej

- 457 Michał Przeperski
Długi cień stanu wojennego. Dlaczego w 1989 roku w Polsce nie poląła się krew?
- 487 Agnieszka Sawicz
Jak młodzież wymknęła się spod kontroli, czyli rewolucja na granic i festiwal Czerwona Ruta jako przejawy walki z komunizmem
- 521 **Indeks osób**

Wstęp

Strajki, manifestacje i zajścia uliczne w państwach bloku wschodniego w okresie komunizmu były wyrazem niezadowolenia społeczeństwa, a czasem także jedynym sposobem nacisku na władze. Nierzadko miały dramatyczny przebieg. W 1970 r. władze PRL przeprowadziły „reformę gospodarczą”, która polegała na podwyższeniu cen podstawowych artykułów spożywczych. Społeczeństwo zaprotestowało przeciwko tzw. operacji cenowej, a na Wybrzeżu doszło do gwałtownych wystąpień. Początkowo strajkujący chcieli negocjować, ale nieprzyzwyczajona do dialogu władza sięgnęła po rozwiązanie siłowe. Do walk z robotnikami wysłano 27 tys. żołnierzy, 9 tys. milicjantów i funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa, 550 czołgów i 750 transporterów opancerzonych. W grudniu 1970 r. w Gdańsku, Gdyni, Elblągu i Szczecinie życie straciło 45 osób, a 1165 zostało rannych. Krwawe wydarzenia doprowadziły do odsunięcia od władzy Władysława Gomułki, którego zastąpił Edward Gierek. Rewolta grudniowa była jednym z wielu przejawów oporu społecznego w okresie PRL i – podobnie jak strajki w czerwcu 1956 r., marcu 1968 r., czerwcu 1976 r., sierpniu 1980 r. czy grudniu 1981 r. – momentem konfrontacji z władzami.

Podobnie jak w Polsce, także w innych krajach bloku wschodniego uzależnionych od Związku Radzieckiego wszelkie przejawy oporu były brutalnie tłumione przez służby podległe partiom komunistycznym albo

przy pomocy „bratnich” wojsk sowieckich. Władza chciała kontrolować wszystkie dziedziny życia społecznego – naukę, kulturę, edukację, gospodarkę, a zwłaszcza niezależną działalność polityczną. Protesty przybierały różną formę: przygotowywano apele, ogłaszano manifesty, strajkowano w zakładach pracy, wychodzono także na ulice miast. Stało się tak m.in. na Węgrzech w 1956 r. i w Czechosłowacji w 1968 r.

Jak dotąd ukazało się niewiele syntetycznych publikacji analizujących zjawisko protestów w okresie komunizmu. Poświęcone są one głównie poszczególnym „polskim miesiącom”¹. Brakuje natomiast ujęć tematycznych czy przekrojowych. Niniejsza publikacja próbuje wypełnić tę lukę i ukazać zjawisko oporu społecznego z wielu perspektyw, m.in. historycznej, politologicznej czy socjologicznej.

Książka została podzielona na pięć części ułożonych w porządku chronologicznym. W pierwszej zamieszczono teksty poświęcone przede wszystkim strajkom z lat czterdziestych i pięćdziesiątych. Uwagę zwracają szczególnie dwa znakomite ujęcia syntetyczne: Krzysztofa Lesiakowskiego o mało znanych łódzkich strajkach robotniczych z lat czterdziestych, roku 1956 i 1971 oraz Pawła Sasanki na temat protestów w PRL w okresie 1956–1957. Z kolei Krzysztof Filip omawia wpływ, jaki wydarzenia w Poznaniu miały na protesty w Trójmieście i Elblągu, oraz analizuje nastroje społeczne na Wybrzeżu Gdańskim. Aleksandra Sylburska odtwarza obraz rewolucji węgierskiej prezentowany na łamach łódzkiej prasy, uzupełniając opublikowane dotąd studia na ten temat o nowe informacje. Artykuł Mariusza W. Majewskiego przedstawia kulisy i przyczyny napięć, jakie powodowały w społeczeństwie nieudolne działania polskich władz na niwie ekonomicznej.

Część druga zbiera teksty poświęcone rewolcie grudniowej 1970 r., koncentrujące się na wątkach podejmowanych rządziej w dotychczasowych opracowaniach. Przemysław Ruchlewski w bardzo szczegółowym artykule przedstawia ocenę działalności Komisji Zakładowej PZPR Stoczni Gdańskiej na przełomie 1970 i 1971 r. oraz prezentuje przebieg mało znanego stoczniewego protestu, który odbył się 20 maja 1971 r.

---

¹ Zob. m.in. P. Osęka, *Marzec '68*, Warszawa 2008; J. Eisler, *Grudzień 1970. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2000; P. Sasanka, *Czerwiec 1976. Geneza, przebieg, konsekwencje*, Warszawa 2006; A. Machcewicz, *Bunt. Strajki w Trójmieście. Sierpień 1980*, Gdańsk 2015; A. Paczkowski, *Strajki, bunty, manifestacje jako „polska droga” przez socjalizm*, Poznań 2003.

Analityczny tekst Filipa Gańczaka jest poświęcony reakcji władz NRD na grudniowe protesty, Łukasz Jasiński ukazuje zaś, w jaki sposób Grudzień '70 był prezentowany we wschodnioniemieckich mediach i z jaką reakcją społeczeństwa się spotkał. Michał Siedziako poświęcił swój tekst wpływowi i znaczeniu wydarzeń z przełomu 1970 i 1971 r. na zryw z Sierpnia '80. Szczególnie bolesny tekst Piotra Brzezińskiego przedstawia natomiast problemy z osądzeniem i rozliczeniem dramatycznych wydarzeń Grudnia '70.

Na część trzecią niniejszej publikacji składają się dwa artykuły o charakterze syntetycznym na temat dekady Gierka. Pierwszy, autorstwa Marcina Zaremby, to bardzo obszerna, wnikliwa i szczegółowa analiza, stanowiąca fascynujące studium socjologiczno-historyczne na temat form protestu w latach siedemdziesiątych i genezy solidarnościowej rewolucji. Z kolei tekst Piotra Koprowskiego charakteryzuje zachowania liderów partyjnych w PRL i omawia skutki, jakie niesły ich działania.

W części czwartej ukazano sierpniowy zryw z innych perspektyw niż przedstawiane do tej pory. Barbara Kosk w doskonały metodologicznie sposób wykorzystwała notacje zrealizowane przez Europejskie Centrum Solidarności i pokazała, jak świadomość zagrożenia interwencją zbrojną wpływała na emocje i uczucia strajkujących w Stoczni Gdańskiej w sierpniu 1980 r. Artykuł Mileny Śliwińskiej odtwarza z kolei klimat sierpniowych wydarzeń na podstawie niepublikowanego *Dziennika* Artura Hutnikiewicza. Jakub Kufel w syntetyczny sposób charakteryzuje strajki studenckie na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu w okresie od Sierpnia '80 do wprowadzenia stanu wojennego i opisuje reakcje struktur siłowych PRL na te wydarzenia. Tekst Arkadiusza Bileckiego znakomicie prezentuje natomiast negatywny, propagandowy obraz idei strajku przedstawiony w filmie *Godność* (1984) Romana Wionczka. Międzynarodowe ujęcie proponuje Sylwia Szarejko, opisując relacje Solidarności z włoskimi związkami zawodowymi i przedstawiając historię Ogniska Polskiego w Turynie, które organizowało pomoc dla Polski w latach osiemdziesiątych.

W ostatniej części Michał Przeperski, wykorzystując bogaty materiał źródłowy, w swoich rozważaniach historyczno-socjologicznych odpowiada na pytanie, dlaczego w Polsce w 1989 r. nie doszło do rozlewu krwi.

Pytanie o pokojowy przebieg wydarzeń stawia też Agnieszka Sawicz, która relacjonuje ukraińską rewolucję na granicy w 1990 r.

Rewolucja Solidarności miała charakter pokojowy. Nie byłaby ona jednak możliwa, gdyby nie opór społeczny wobec władz komunistycznych. To właśnie ludzie wychodzący na ulice wyrażali społeczny sprzeciw wobec dyktatury partii. Choć nie zawsze protesty, strajki i manifestacje kończyły się sukcesem, to jednak odegrały istotną rolę w kanalizacji niezadowolenia społecznego i stanowiły sposób nacisku na władze łamiące prawa człowieka.